

Tartu Ülikool
Psühholoogia instituut

Elise Nemliher

Väärtused, subjektiivne heaolu ja arusaam õiglasest maailmast

Seminaritöö

Juhendaja: Toivo Aavik

Läbiv pealkiri: Väärtuste, subjektiivse heaolu ja õiglase maailma omavahelised seosed.

Tartu 2015

Sisukord

Kokkuvõte	3
Abstract	3
Sissejuhatus	4
Funktsionaalne väärtuste mudel	4
Õiglane maailm.....	8
Meetod	12
Valim	12
Küsimustikud.....	12
Andmetöötlus.....	13
Tulemused	14
Hüpotees nr 1	14
Hüpotees nr 2.....	14
Hüpotees nr 3.....	14
Arutelu ja järeldused	16
Kirjanduse loetelu	19

Kokkuvõte

Uurimustöös püüti leida vastus küsimustele, kas on seoseid subjektiivse heaolu, õiglase maailma ja väärtuste vahel ning millised need on. Uurimuses on kasutusel Valdiney V. Gouveia Funktsionaalne Väärtuste Mudel ja tema õiglase maailma küsimustik. Samuti Ed Dieneri loodud subjektiivse heaolu küsimustik. Uurimus viidi läbi eesti tudengite seas (N=223). Analüüsiks kasutati korrelatsioonanalüüsi. Uurimuses leiti, et on seos subjektiivse heaolu ja selle vahel, kui õigalsena inimene maailma tajub, samuti on olemas seos sotsiaalse orientatsiooni väärtuste ja personaalse õiglase maailma vahel. Seoseid ei leitud subjektiivse heaolu ja materialistlike väärtuste ega idealistlike väärtuste vahel. Samuti ei leitud seost õiglase maailma ja personaalsete väärtuste vahel.

Abstract

Values, Subjective Well-being and understanding of Just World

The goal of this research was to find answers to the question, if and how are subjective well-being, just world and values related. To study the questions, professor Valdiney V. Gouveia's Functional Theory of Values, his just world questionnaire and Ed Diener's Satisfaction with Life Scale were used. Participants are Estonian students (N=223). The results found in the study are as follows: there is a relationship between subjective well-being and how justly a person sees the world, also there is a connection between socially oriented values and personal just world. There were no connections between subjective well-being and materialistic motivation values nor idealistic motivation values. Neither were there connections between just world and personally oriented values.

Sissejuhatus

Käesolev töö uurib seoseid Eesti inimeste (ei saa panna tudengid, kuna hiljem on vanused kirjas 17-60)väärtuste, subjektiivse heaolu ja arusaama vahel õiglasest maailmast. Kuna need teemad on olulised nii individuaalsel tasandil kui ka ühiskonnale laiemalt, on seeläbi oluline ka see, kas ja kuidas need nähtused omavahel seotud on ning kuidas nad üksteist mõjutavad. Nendevahelistest seostest arusaamine võimaldab paremini aru saada sellest, kuidas kujunevad inimeste vaated ja arusaamad maailmast. Saadud teadmiste rakendamine omakorda viib paremate suhete ja suurema üksteise mõistmiseni nii indiviidi kui ühiskonna tasandil.

Funktsionaalne väärtuste mudel

Tänapäeva kõige tuntum väärtuste uurija on tõenäoliselt Shalom Schwartz (Schwartz ja Rubel, 2005), kes defineerib väärtusi, kui olukorraüleseid eesmärke, mis oma olulisuse poolest varieeruvad ja on oma olemuselt juhtivad põhimõtted inimese või grupi elus. Gouveia (Ardila, Gouveia ja Medeiros, 2012), kelle mudelit mina kasutan, defineerib väärtusi, kui inimeste vajaduste kognitiivseid väljendusi. Sellest lähtuvalt oletab ta, et väärtused arenesid evolutsioonilise vajaduse tõttu, millele toetudes on ta loonud ka oma Funktsionaalse Väärtuste Mudeli (Joonis 1). Vastavalt erinevatele funktsioonidele on Gouveia (Gouveia, Milfont ja Guerra, 2014) mudelis kaks väärtuste dimensiooni, millest esimeses eraldub kolm laia püüeldavat eesmärki e orientatsiooni, teises eristub kaks laia vajadust e motivatsiooni.

Gouveia jt (2014) on välja toonud kaks põhilist tingimust, mis on inimesele ellujäämiseks vajalikud. Esiteks on vajalik luua tugevad sidemed teiste inimestega, samas enda autonoomsust säilitades, teiseks on oluline sotsiaalsete situatsioonide õige tõlgendamine. Esimesse dimensiooni kuuluvad väärtused, mis juhivad inimeste tegusid (Fischer jt, 2011). See on „eesmärkide ring“ (circle of goals) ning põhineb sellel, kuidas väärtused käitumist mõjutavad (Gouveia jt, 2014). Vastavalt püstitatud eesmärkidele, eristab Gouveia (Fischer jt, 2011, Gouveia jt, 2014) esimeses dimensioonis kolm väärtuste orientatsiooni: sotsiaalne, tsentraalne ja personaalne orientatsioon (Fischer jt, 2011, Gouveia jt, 2014). Sotsiaalsetest väärtustest juhinduvad inimesed on ühiskonnakeskse või interpersonaalse fookusega. Inimesed, kes juhinduvad personaalsetest väärtustest, on enesekeskse või intrapersonaalse fookusega. Vastavalt sellele, millistest väärtustest inimesed lähtuvad, näevad nad põhilise ellujäämisühikuna kas iseennast või gruppi. Tsentraalsed väärtused ei ole eksklusiivselt personaalsed või sotsiaalsed, vaid paigutuvad peaaegu täpselt nende vahele. Gouveia (2014) ei nõustu põhivoolu-uurijatega, kes on neid väärtusi näinud segatud huve (mixed interests)

esindavatena ja teistega vastuolus olevatena. Ta leiab, et need väärtused on personaalsete ja sotsiaalsete eesmärkidega ühilduvad, olles neile keskseks referentallikaks.

Teine funktsionaalne dimensioon on seotud vajaduste väljendamisega (Fischer jt, 2011) ning põhineb sellel, milliseks motivaatoriks väärtused osutuvad. Gouveia (Gouveia jt, 2014) nimetab seda dimensiooni „vajaduste tasemed“ (level of needs). Vastavalt motivaatori tüübile jagab Gouveia (Fischer jt, 2011, Gouveia jt 2014) need tasemed materiaalseteks ja humanistlikeks e idealistlikeks väärtusteks. Materiaalset motivatsiooni iseloomustab suunatus kindlatele eesmärkidele ja normatiivsetele reeglitele, eesmärgiks on inimese, grupi või liigi ellujäämise kindlustamine. Rõhk on praktilisusel, ellujäämise bioloogilisel osal ja personaalsel stabiilsusel ehk materiaalse motivatsiooni väärtused väljendavad ellujäämisvajadust (Gouveia jt 2014). Humanitaarsed või idealistlikud väärtused väljendavad universaalsust, rõhk on abstraktsetel ideedel, sealhulgas innovatiivsusel ja avatud mõtlemisel. Materiaalne heaolu nende puhul nii oluline ei ole. Humanitaarsed väärtused on vähem suunatud konkreetsetele eesmärkidele ja on vähem spetsiifilised (Fischer jt, 2011, Gouveia jt 2014) ehk humanitaarse motivatsiooni vajadused väljendavad arengu vajadusi (thriving needs) (Gouveia jt 2014). Nende kahe dimensiooni koosmõjul tekib kahemõõtmeline ruum, kuhu kuulub kuus alafunktsiooni (Fischer jt, 2011, Gouveia jt 2014).

Kuna Gouveia teooria on suhteliselt tundmatu, toon oma nägemusele vastavad paralleelid Schwartzi (2005) väärtuste teooriaga. Schwartzi süsteemis (Joonis 2) on 10 väärtust, mis on ringikujulise struktuuriga. Need, mis jäävad vastaspoolustele, on üksteisele vastanduvad, need, mis on kõrvuti, on omavahel ühilduvad. Väärtused on organiseeritud kahte bipolaarsesse dimensiooni. Esimese dimensiooni ühes otsas on avatus kogemusele, millele vastandub konservatiivsus. Teises dimensioonis vastanduvad enese-upitamine ja enese-ületamine.

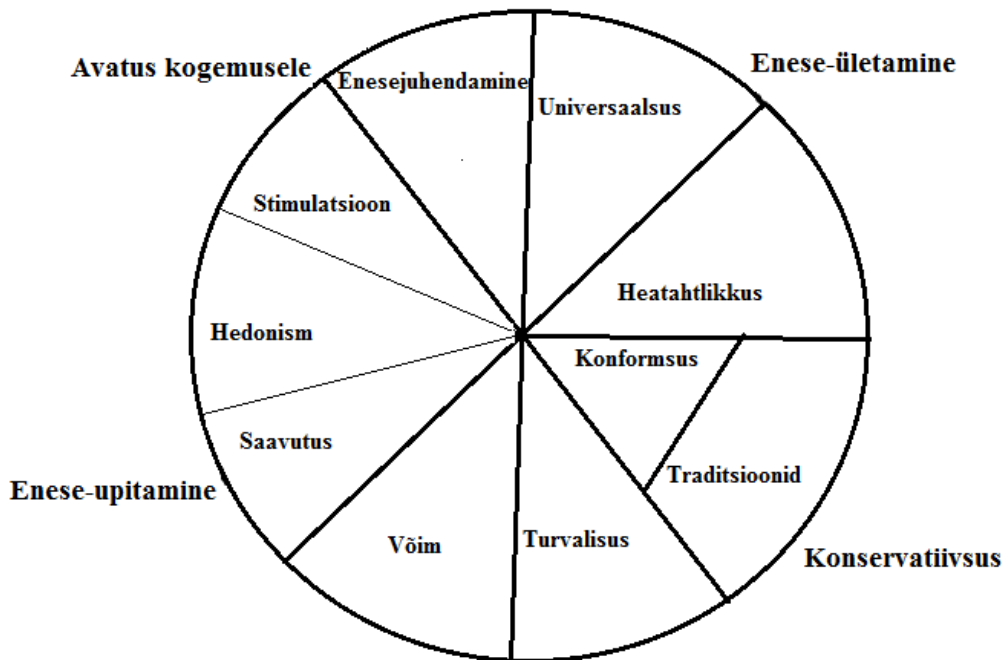
Gouveia (Ardila jt 2012) teoorias on esimeseks erutuse (excitement) alafunktsioon, mis tekib personaalsete ja humanitaarsete väärtuste koosmõjul. Selles funktsioonis on esindatud vajadus rahulduse ja naudingute järele. Seda esindavad väärtused on emotsioon, nauding ja seksuaalsus. Neile võiks vastata hedonismi (nauding ja meeleline rahulolu) ja stimulatsiooni (erutus, uudsus ja väljakutsed elus) väärtused, mis Schwartzi (2005) süsteemis jäävad mõlemad avatus kogemusele piirkonda. Teine alafunktsioon on edukuse (promotion) funktsioon, mis tekib personaalse orientatsiooni ja materiaalse motivatsiooni koosmõjul. Inimesed, kes juhivad edukusväärtustest, näevad hierarhiat, kui olulist personaalse

kompetentsi näitajat. Oluline on isiklik kasu. Seda esindavad väärtused on võim, edukus ja lugupeetavus (Ardila jt, 2012). Schwartzi (Schwartz ja Rubel, 2005) mudelis võiks neile vastata võimu (olulised on sotsaalne staatus ja lugupeetavus, kontroll ja domineerimine inimeste ja ressurside üle) ja saavutuse (achievement) (isiklik edu oma kompetentsi ja sotsiaalse standardi demonstreerimise läbi) väärtused, mis vastavad eneseupitamise (self-enhancement) dimensioonile. Tsentraalse orientatsiooni ja materiaalse motivatsiooni puhul tekib eksistentsiaalne alafunktsioon, mis esindab põhilisi füsioloogilisi vajadusi nagu magamine ja söömine. Seda esindavad väärtused on tervis, stabiilsus ja ellujäämine (Ardila jt, 2012), mis on normatiivsete ja edukusväärtuste (promotion) aluseks (Gouveia jt, 2014). Schwartzi (Schwartz ja Rubel, 2005) teoorias võiks neile vastata turvalisuse väärtus (vajadus ohutuse, harmoonia, ühiskonna, suhete ja enda stabiilsuse järele), mis jääb konservatiivsuse dimensiooni. Teine alafunktsioon, mis tekib tsentraalse orientatsiooni puhul, on suprapersonaalne alafunktsioon. Motivatsioon on sel juhul humanitaarne (Ardila jt, 2014). See funktsioon väljendab edasijõudmisvajadust. Oluline on kõrgem vajadus esteetika, kognitsioonide ja eneseteostuse järele (Gouveia jt, 2014). Suprapersonaalse alafunktsiooni alla kuuluvad väärtused on ilu, teadmised ja küpsus (Ardila jt, 2014). Schwartzi (Schwartz ja Rubel, 2005) mudelis võiks neile vastata enesejuhendamise väärtus (iseseisev mõtlemine ja tegude valik, loomine ja uurimine), mis vastab avatus kogemusele dimensioonile. Teine väärtus, mis Gouveia suprapersonaalsele funktsioonile võiks vastata, on universaalsus (hooldamine inimeste ja looduse heaolu eest, nende mõistmine, hindamine ja tolerantsus), mis kuulub eneseületamise dimensiooni. Sotsiaalse orientatsiooni ja humanitaarse motivatsiooni puhul tekib interaktiivne alafunktsioon, mis väljendab vajadust kuulumise ja armastuse järgi, eesmärgiks on sotsiaalne kontakt. Seda esindavad väärtused on tunded, kuulumine ja sotsiaalne tugi (Ardila jt, 2014). Schwartzi (Schwartz ja Rubel, 2005) väärtustest vastaks sellele funktsioonile heatahtlikkus (benevolence) (nende inimeste, kellega pidevalt kokku puututakse, heaolu säilitamine ja suurendamine), mis kuulub eneseületamise dimensiooni. Samast dimensioonist sobiks ka eespool mainitud universalism. Gouveia viimaseks alafunktsiooniks on normatiivne funktsioon, mis tekib materialistliku motivatsiooni ja sotsiaalse orientatsiooni koosmõjul ja esindab vajadust kontrolli järele. Oluline on säilitada kultuuri ja konventsionaalseid norme. Väärtusteks selles alafunktsioonis on traditsioonid, kuulekus ja usklikkus (Ardila jt, 2014). Schwartzi (Schwartz ja Rubel, 2005) väärtustest vastavad neile traditsioonid (traditsioonilise kultuuri või religiooni poolt pakutavate tavade ja ideede austamine, neile pühendumine ja nende aktsepteerimine) ja konformsus (hoidumine

tegudest, kalduvustest ja impulssidest, mis võivad kõigutada või kahjustada teisi ja rikkuda sotsiaalseid ootusi või norme). Mõlemad väärtused vastavad konservatiivsuse dimensioonile.

Väärtused, mis juhivad tegusid (eesmärkide ring)				
Väärtused kui vajaduste väljendajad (vajaduste tasemed)		Personaalne orientatsioon	Tsentraalne orientatsioon	Sotsiaalne orientatsioon
	Humanistlikud e idealistlikud väärtused (arengu vajadused)	Erutusväärtused <ul style="list-style-type: none"> • Emotsioon • Nauding • Seksuaalsus 	Suprapersonaalsed väärtused <ul style="list-style-type: none"> • Ilu • Teadmised • Küpsus 	Interaktiivsed väärtused <ul style="list-style-type: none"> • Tunded • Kuuluvus • Sotsiaalne tugi
	Materiaalsed väärtused (ellujäämise vajadused)	Edukuse väärtused <ul style="list-style-type: none"> • Võim • Avalik tunnustus • Edukus 	Eksistentsiaalsed väärtused <ul style="list-style-type: none"> • Tervis • Stabiilsus • Ellujäämine 	Normatiivsed väärtused <ul style="list-style-type: none"> • Kuulekus • Usklikkus • Traditsioonid

Joonis 1. Gouveia funktsionaalne väärtuste mudel (Gouveia jt, 2014)

Joonis 2. Schwartzi väärtuste mudel (Schwartz ja Rubel, 2005)

Õiglase maailm

Õiglase maailma taju hakkas esmalt uurima Melvin Lerner (Lerner ja Miller, 1978). Oma õiglase maailma hüpoteesiga väidab ta, et inimesed peavad uskuma, et neid ümbritsev maailm on õiglane koht, kus nad saavad, mida väärivad. Selle usu tõttu suudavad inimesed ennast pühendada pikaajalistele eesmärkidele ja käituda vastavalt normidele. Kui see arusaam on ohustatud (kui keegi kannatab põhjuseta), peab inimene tunnistama, et sama saatus võib tabada ka teda. Seega on inimesed motiveeritud õigluse eest võitlema. Kui võimalik tehakse seda ohvri abistamise läbi, kui see aga võimalikuks ei osutu, võib ebaõiglust näinud inimene end veenda, et ohver oli selle kuidagi ära teeninud.

Õiglase maailma uurimisel saab eristada kahte erinevat konstrukti: õiglane maailm endale ja õiglane maailm teistele. Õiglane maailm endale (personaalne õiglane maailm) on seotud sellega, kuidas ennast nähakse ja sisaldab toimetulekustrateegiaid. Õiglane maailm teistele või ka üldine õiglane maailm, on seotud sotsiaalsete nähtuste ja sotsiaalse keskkonna tõlgendamisega. Tavaliselt nähakse maailma enda jaoks õiglasemana. Personaalne õiglane maailm ennustab psühhosotsiaalset kohanemist ja subjektiivset heaolu, samas kui õiglane maailm teistele on seotud ohvrite halvustamise ja konservatiivsete hoiakutega (Testé ja Perrin, 2013).

Käesolevas töös käsitletavad teemad, inimese subjektiivne heaolu, tema väärtused ja see, kui õiglasena ta maailma tajub, on alati olnud ühiskonna ja selle funktsioneerimise seisukohalt olulised ja seega huvipakkuvad ning uuritavad teemad.

Subjektiivne heaolu on inimese eluga rahulolu ning positiivsete ja negatiivsete emotsioonide tasakaal (Haslam, Whelan ja Bastian, 2009). Inimese heaolu määravad tema elutingimused ja see, kuidas ühiskond teda näeb ja temasse suhtub. Subjektiivse heaolu ja üldise õiglase maailma seoseid on uurinud Juliette Schaafsma (2013). Ta uuris Hollandis elavate türgi ja maroko vähemuste näitel, kuidas mõjutavad otsene (füüsiline või vaimne vägivald) ja varjatud diskrimineerimine inimeste arusaama õiglasest maailmast ja tema subjektiivset heaolu. Schaafsma leidis, et inimesed, kes on diskrimineerimist (nii otsest kui varjatud) kogunud, peavad maailma vähem õiglaseks ja ka oma subjektiivset heaolu väiksemaks. Samuti on läbi viidud uurimisisubjektiivse heaolu ja õiglase maailma seostest isiksuse omadustega. Näiteks tegi Nuudelman (2013) metaanalüüsi, milles jõudis järelduseni, et inimesed, kes peavad maailma õiglaseks kohaks, on vähem neurootilised. Põhjuseks toob ta neurootilisusega kaasnevad ärevuse ja depressiooni, mille vähem neurootilised inimesed suudavad ära

puhverdada Sellele vastavalt näevad ekstravertsemad inimesed ka maailma õiglasemalt. Isiksuseomaduste seost subjektiivse heaoluga on uurinud näiteks Nick Haslam, Jennifer Whelan ja Brock Bastian (2009), kes leidsid, et subjektiivsel healul on tugev kuni mõõdukas seos neurootilisuse, ekstravertsuse ja sotsiaalsusega. Väiksem, kuid statistiliselt oluline seos oli avatuse ja meelekindlusega. Neurootilisus oli seotud negatiivsete, teised positiivsete emotsioonidega. Nuudelmani (2013) ning Haslami jt (2009) uuringute põhjal võib arvata, et selle vahel, kui õiglaseks peab inimene maailma ja selle vahel, milline on tema subjektiivne heaolu, võiks olla seos. Neurootilised inimesed tunnevad rohkem negatiivseid emotsioone, millest tuleb väiksem subjektiivne heaolu. Lisaks on neil väiksem võime ärevust ja depressiooni hajutada, mistõttu nad tajuvad ka maailma vähem õiglase kohana. Seega, lähtudes sellest, et ühelt poolt esinevad kõigil inimestel kindlad iseloomuomadused, mis mõjutavad nii subjektiivset heaolu, kui õiglase maailma tajumist ning teisalt on keskkonna tingimused, mis mõjutavad nii heaolu, kui ka maailma õigluse tajumist (nt diskrimineerimine), on esimene hüpotees järgmine: **inimesed, kes hindavad oma subjektiivset heaolu kõrgemaks, näevad nii üldist kui personaalset maailma õiglasema kohana.**

Nagu eelnevalt öeldud, leidsid Haslam, Whelan ja Bastian (2009), et subjektiivsel healul on tugev negatiivne seos neurootilisusega ja tugev positiivne seos ekstravertsuse ning sotsiaalsusega. Samas töös uuriti ka, milliste isiksuseomadustega on seotud väärtused ning leiti, et ekstravertsus on kõige tugevamini seotud väärtustega, mis Schwartzi süsteemis jäävad avatus kogemusele piirkonda. Need väärtused on stimutatsioon (stimulation), hedonism ja enesejuhendamine (self-direction). Sotsiaalsus on tugevalt seotud prosotsiaalsete väärtustega, eriti heasoovlikkusega (benevolence). Meelekindlus on seotud konservatiivsuse väärtustega, milleks on konformsus, traditsioon ja turvalisus. Avatus on seotud ennastületavate (self-transcendent) ja avatus muutustele väärtustega: universaalsuse (universalism), enesejuhendamise ja stimulatsiooni väärtustega. Gouveia (2014) funktsionaalse väärtuste teooria idealistliku motivatsiooni väärtused on emotsioon, nauding, seksuaalsus, ilu, teadmised, küpsus, tunded, kuulumus ja sotsiaalne tugi. Esimesed kolm väärtust – emotsioon, nauding ja seksuaalsus, vastavad Schwartzi hedonismi väärtustele, mis on avatus kogemusele dimensioonis. Ilu, teadmised ja küpsus vastavad avatus kogemusele (enesejuhendamine) ja ka eneseületamise (universaalsus) dimensioonidele. Tunded, kuulumus ja sotsiaalne tugi vastavad heatahtlikkuse ja universaalsuse väärtustele, mis vastavad eneseületamise dimensioonile.

Maslow (1943) motivatsiooniteooria kohaselt jagunevad inimeste vajadused vastavalt funktsioonidele hierarhiliselt. Esmalt tulevad füsioloogilised vajadused, seejärel turvalisusvajadused, millele järgnevad armastus- ja kuuluvusvajadus. Hierarhias eelviimane on tunnustusvajadus ning viimane ja kõige kõrgem on eneseteostusvajadus. Gouveia funktsionaalse väärtuste teooria järgi vastaksid füsioloogilistele vajadustele tervis ja ellujäämine materialistliku motivatsiooni väärtustest ning seksuaalsus humanitaarse motivatsiooni väärtustest. Turvalisusvajadustele vastavad stabiilsuse, võimu, edukuse, kuulekuse, traditsiooni ning samuti ellujäämisvajadused, mis on kõik materialistlikud väärtused. Humanitaarsest väärtustest vastavad turvalisusvajadustele kuuluvus ja sotsiaalne tugi. Mõlemad eelnimetatud humanitaarse motivatsiooni väärtused sobivad ka armastus- ja kuuluvusvajadusega, samuti seksuaalsus, emotsioon ja tunded. Materialistliku motivatsiooni väärtustest võiks armastus- ja kuuluvusvajadusega olla seotud usklikkus. Tunnustusvajadusega on seotud teadmised, küpsus ja kuuluvus humanitaarse motivatsiooni väärtustest ning võimu, avaliku tunnustuse ja edukuse väärtused materialistliku motivatsiooni väärtustest. Viimased on seotud ka eneseteostuse vajadusega, lisaks ilu ja nauding humanitaarsetest väärtustest.

Kui järgida Maslow vajaduste hierarhiat, oleks loogiline eeldada, et mida rohkem vajadusi on rahuldatud, seda kõrgem on inimese subjektiivne heaolu. Kuigi see ei ole absoluutne, võib öelda, et mida kõrgemal asuv vajadus, seda enam vastavad sellele humanitaarse orientatsiooni väärtused. Arvestades eelöeldut ning seda, et sotsiaalsus on seotud prosotsiaalsete väärtustega ja ekstraversus on seotud avatus muutustele piirkonna väärtustega, mis mõlemad vastavad Gouveia funktsionaalsete väärtuste teooria humanitaarse motivatsiooni väärtustele, püstitan teise hüpoteesi järgmiselt: **2a- Mida kõrgem on subjektiivne heaolu, seda rohkem püüdleavad inimesed humanitaarse e idealistliku motivatsiooni väärtuste poole. 2b- Mida madalam on inimeste subjektiivne heaolu, seda enam püüdleavad nad materialistliku motivatsiooni väärtuste poole.**

Nagu juba eespool mainitud, on Gouveia (2014) sotsiaalse orientatsiooni interaktiivse alafunktsiooni väärtused tunded, kuuluvus ja sotsiaalne tugi ning normatiivse alafunktsiooni väärtused on kuulekus, usklikkus ja traditsioonid. N. T. Feather (1991) viis läbi uurimuse, kus leidis, et inimesed, kes usuvad õiglasemasse maailma, hindavad võrreldes nendega, kes näevad maailma vähem õiglasemana, rohkem väärtusi, mis toetavad konformsust ühiskonna reeglitele ja kuulekust autoriteedile, turvalisust ja traditsiooni. Lisaks on need inimesed ka muidu oma hoiakutel konservatiivsemad. Eriti hästi sobib see sotsiaalse orientatsiooni

normatiivse alafunktsiooniga. Wolfradi ja Dalberti (2003) uurimusest tuli välja, et usk õiglasema maailma on positiivses korrelatsioonis konformsuse ja turvalisusega, samuti meelekindlusega. Ka need omadused sobivad Gouveia sotsiaalse orientatsiooni väärtustega. Suunatust sotsiaalsetele väärtustele näitavad veel mitmed uuringud, mis on uurinud usku õiglasema maailma ja selle seost altruistliku käitumisega: inimesed, kes usuvad rohkem õiglasema maailma, käituvad rasketel aegadel altruistlikumalt kui need, kes õiglasema maailma ei usu (Zuckerman, 1975). Neid inimesi nähakse ka sotsiaalselt kasulikemana, meeldivamatena ja nad on suure tõenäosusega edukamad. Eriti oluliselt tuleb see esile nende inimeste puhul, kes usuvad personaalse maailma õiglusesse, samas kui üldine usk õiglasema maailma on ambivalentsem (Testé ja Perrin, 2013). Lähtudes sellest, et inimesed, kes näevad maailma õiglasema kohana, on konservatiivsemad ja vastavalt hindavad sellega seotud väärtusi, käituvad sotsiaalselt kasulikemana ja eriti neid inimesi, kes hindavad oma personaalset maailma õiglaseks, nähakse sotsiaalselt kasulikemana, püstitan kolmandaks hüpoteesiks, et **3a- Mida õiglasemana näevad inimesed oma personaalset maailma, seda enam on nad orienteeritud sotsiaalsetele väärtustele.** Sellele vastanduvalt- inimesed, kes maailma õiglasena ei taju, võiksid reageerida pigem vastupidiselt ja tegeleda pigem iseenda kaitsmisega õiglusetuse eest, seega: **3b- Mida õiglusetumana näevad inimesed oma personaalset maailma, seda enam on nad orienteeritud personaalsetele väärtustele.**

Kokkuvõtvalt on töös esitatud hüpoteesid järgmised: 1. inimesed, kes hindavad oma subjektiivset heaolu kõrgemaks, näevad nii üldist kui personaalset maailma õiglasema kohana. 2: a- Mida kõrgem on subjektiivne heaolu, seda rohkem püüdlevad inimesed humanitaarse e idealistliku motivatsiooni väärtuste poole. b- Mida madalam on inimeste subjektiivne heaolu, seda enam püüdlevad nad materialistliku motivatsiooni väärtuste poole. 3. a- Mida õiglasemana näevad inimesed oma personaalset maailma, seda enam on nad orienteeritud sotsiaalsetele väärtustele. b- Mida õiglusetumana näevad inimesed oma personaalset maailma, seda enam on nad orienteeritud personaalsetele väärtustele.

Meetod

Valim

Uuringus osales 223 inimest (143 naist ja 56 meest). Keskmine vanus on 26,57 aastat, noorim vastaja on 17 aastat, vanim 60 aastat vana. Vanuse jättis märkimata 24 inimest. Uuringus osalejatelt küsiti ka perekonnaseisu. Variandid olid vallaline, ei pea ennast kellegagi seotuks (71 inimest); vallaline, pean ennast seotuks ühe konkreetse inimesega (73 inimest); lesk (mitte ühtegi inimest); lahutatud või lahus elav (3 inimest); abielus (28 inimest) ning vabaabielus/visiitabielus (24 inimest). Perekonnaseisu jättis samuti 24 inimest märkimata. Vastajate rahvust ei küsitud, kuid küsitlusi sai täita vaid eesti keeles. Inimesed värvati küsitluse interneti vahendusel. Kasutati erinevate teaduskondade instituutide meililiste (psühholoogia, matemaatika, usuteaduskond, informaatika) ning facebooki, kus saatsin küsitluses osalemise kutse oma isiklikele tuttavatele, kes õppisid Eesti ülikoolides.

Küsimustikud

Taustküsimustikus küsiti inimeste vanust, perekonnaseisu ja sugu.

Uuringus kasutati Gouveia (Gouveia, 2014 *ref* Gouveia, 1998) Funktsionaalset Väärtuste Küsimustikku (tõlkisin inglise keelest, tagasitõlge on heakskiidetud autori poolt) ja eluga rahulolu küsimustikku SWLS EST (*Satisfaction With Life Scale*) (Pavot ja Diener 1993), mille adapteerijaks Eestis on A. Realo (2007). Õiglase maailma uurimiseks kasutasin küsimustikku, mis on Gouveia poolt kokku pandud Dalberti (1999) õiglase maailma küsimustikust ning Schmitti (Furnham, 2003 *ref* Schmitt, 1998) õigluse olulisuse ja tundlikkus õiglusele skaaladest. Ka selle tõlkisin eesti keelde ning tagasitõlge on Gouveia poolt heakas kiidetud. Ei õiglase maailma ega väärtuste küsimustiku faktorstruktuuri eesti keeles veel kontrollitud ei ole. Õiglase maailma küsimustikule vastasid kõik küsitletud. Eluga rahulolu küsitlusele vastas 110 inimest. Väärtuste küsimustikule vastas 201 inimest. Andmeanalüüsist ühtegi vastajat puuduvate andmete tõttu välja ei jäetud.

Eluga rahulolu küsimustik koosneb kahest osast. Esimeses osas oli viis üldist küsimust eluga rahulolu kohta (nt „suuremalt jaolt on mu elu ideaalilähedane“), millele sai vastata 5-pallisel likertiskaalal (1- ei ole üldse nõus, 5- olen täiesti nõus). Teise osa moodustasid küsimused konkreetsete valdkondade kohta (nt tervis, elukoht), mida oli kokku 20. Neile sai samuti vastata 5-pallisel likertiskaalal (1- ei ole üldse rahul, 5- väga rahul).

Õiglase maailma küsimustikus oli 33 küsimust, millele sai vastata 6-pallisel likerti skaalal (1- ei ole üldse nõus, 6- olen väga nõus). Küsimused moodustasid neli gruppi vastavalt neljale mõõdetavale kategooriale - õiglase maailma üldine tajumine (general belief in a just world scale), mis mõõdab seda, kuidas inimene üldiselt maailma näeb (nt väide: ma usun, et suures plaanis saavad inimesed seda, mida nad väärivad); personaalne usk õiglasesse maailma (personal belief in a just world) ehk kui õiglasena tajuvad inimesed maailma enda jaoks (nt väide: tavaliselt koheldakse mind õiglaselt); õigluse olulisus (justice centrality) ehk kui oluline üleüldse on inimese jaoks see, kas maailm on õiglane (nt väide: on vähe asju, mis teevad mind sama õnnelikuks kui õiglus) ja õigluse tundlikkus (justice sensitivity) ehk kui tunlik on inimene õigluse asetleidmise osas (nt väide: ma tunnen südametunnistuse piinu, kui ma saan tasu, mille keegi teine on välja teeninud). Mina kasutan oma töös vaid kahe esimese skaala tulemusi.

Väärtuste küsimustikus hinnati iga väärtuse (18) olulisust 7-pallisel likertiskaalal (1- täiesti ebaoluline, 7- väga väga oluline). Iga küsimus koosnes väärtuse nimest ja selle lahtiseletusest (nt VÕIM. Omada võimu mõjutada teisi ja kontrollida otsuseid; olla meeskonna juht).

Andmetöötlus

Andmeanalüüsiks kasutasin andmetöötlusprogrammi SPSS statistics data editor v 20. Analüüsiks viisin läbi korrelatsioonanalüüsi (Pearsoni r) ning mitmese lineaarse regressioonanalüüsi. Kuna Gouveia süsteemis on väärtused jagatud suurematesse gruppidesse (nt personaalse orientatsiooni väärtusi on kuus, humanitaarse motivatsiooni väärtusi üheksa), siis nende paremaks analüüsiks lõin uued skaalad, kus on vastava orientatsiooni või motivatsiooni väärtuste skooride keskmised. See tähendab, et kui viisin läbi korrelatsioonanalüüsi näiteks subjektiivse heaolu ja humanitaarse orientatsiooni väärtuste vahel, siis esmalt leidsin kõikide humanitaarse orientatsiooni väärtuste skooride keskmised.

Tulemused

Hüpotees nr 1

Inimesed, kes tajuvad oma subjektiivset heaolu kõrgemana, näevad ka maailma õiglasema kohana, seda nii personaalse kui üldise õiglase maailma tajumise puhul.

Selle hüpoteesi tõestamiseks viisin läbi korrelatsioonanalüüsi (Pearsoni r) subjektiivse heaolu, ja personaalse õiglase maailma tajumise ning subjektiivse heaolu ja üldise õiglase maailma tajumise vahel. Korrelatsioon subjektiivse heaolu ja personaalse õiglase maailma tajumise vahel oli 0,56 ($p < .001$) ja üldise maailma õigluse tajumise puhul oli see 0,36 ($p < .001$).

Hüpotees nr 2

2a- Mida kõrgem on subjektiivne heaolu, seda rohkem püüdlevad inimesed humanitaarse e idealistliku motivatsiooni väärtuste poole. 2b- Mida madalam on inimeste subjektiivne heaolu, seda enam püüdlevad nad materialistliku motivatsiooni väärtuste poole.

Hüpoteesi 2a kontrollimiseks lõin uue skaala, kus leidsin humanitaarse motivatsiooni väärtuste keskmised (humanitaarse motivatsiooni väärtusi on 9). Seejärel viisin läbi korrelatsioonanalüüsi (Pearsoni r) subjektiivse heaolu ning humanitaarse motivatsiooni väärtuste keskmise vahel. Nendevaheline korrelatsioon on 0,03 ($p > ,05$).

Hüpoteesi 2b kontrollimiseks lõin samuti uue skaala, kus leidsin materialistliku motivatsiooni väärtuste keskmised (9 väärtust). Seejärel viisin läbi korrelatsioonanalüüsi (Pearsoni r) materialistlike väärtuste keskmise ning subjektiivse heaolu vahel. Nende vaheline korrelatsioon on 0,13 ($p > ,05$).

Hüpotees nr 3

3a – mida õiglasemana näevad inimesed oma personaalset maailma, seda enam on nad orienteeritud sotsiaalsetele väärtustele. 3b – mida õiglusetumana näevad inimesed oma personaalset maailma, seda enam on nad orienteeritud personaalsetele väärtustele.

Hüpoteesi 3a tõestamiseks leidsin sotsiaalsete väärtuste (6 väärtust) keskmise uue skaalana. Seejärel viisin läbi korrelatsioonanalüüsi (Pearsoni r) sotsiaalsete väärtuste keskmise ning personaalse õiglase maailma vahel. Korrelatsioon on 0,21, ($p < .01$).

Hüpoteesi 3b tõestamiseks leidsin personaalsete väärtuste (6 väärtust) keskmised ning viisin läbi korrelatsioonanalüüsi selle ning personaalse õiglase maailma vahel. Korrelatsioon nende vahel on 0,15, ($p < .05$).

Hüpoteeside analüüsimisel tekkis eraldi täiendav küsimus selle kohta, millised on need väärtused, mis ennustavad ette seda, et inimene maailma õiglasemana tajuks. Selleks viisin läbi mitmese regressioonanalüüsi, eraldi nii üldise maailma õiglasena tajumise, kui personaalse maailma õiglasena tajumise kohta (Tabel 1). Tabelis esitatud mudelid on mõlemad statistiliselt olulised ($p < .01$). Mõlema analüüsi puhul vastavad jäägid normaaljaotuslikkusele.

Tabel 1. Üldise ja personaalse õiglase maailma regressioonanalüüs

Väärtused	Üldine õiglane maailm			Personaalselt õiglane maailm		
	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β	<i>B</i>	<i>SE B</i>	β
<i>a</i>	15,58**	1,37		24,93**	1,53	
Kuuluvus	-0,5*	0,21	-0,16			
Usklikkus	0,56**	0,17	0,28			
Traditsioonid	0,74**	0,18	0,29	0,79**	0,21	0,27
Emotsioonid	0,77**	0,19	0,26	0,58**	0,23	0,18
Ilu				-0,48*	0,24	-0,14
R^2		0,21			0,1	
<i>F</i>		13,07			7,4	

* $p < .05$. ** $p < .01$.

Arutelu ja järeldused

Töö eesmärgiks oli näidata, et on olemas seosed inimeste subjektiivse heaolu, nende maailma õigluse tajumise ja väärtuste vahel. Selleks viisin läbi küsitluse, mis neid kolme osa uuris ning seejärel viisin seoste leidmiseks läbi korrelatsioonanalüüsid.

Esimese hüpoteesi kohaselt näevad inimesed, kes hindavad oma subjektiivset heaolu kõrgemaks, ka maailma õiglasema kohana. Hüpoteesleidis kinnitust. Tulemus oli oodatav, kuna sarnasele järeldusele jõuti ka eespool mainitud uuringus (Schaafmaa, 2013). Põhjus, miks korrelatsioon on kõrgem personaalselt õiglase maailma puhul, on tõenäoliselt selles, et inimesed hindavad oma personaalset maailma õiglasemaks kui üldist maailma (Testé ja Perrin, 2013). See tähendab, et ühe inimese skoor erinevate õiglase maailma konstruktide puhul on erinev, üldise maailma puhul kipub skoor olema madalam. Seega on loogiline, et kui neid mõlemaid korreleerida subjektiivse heaolu skooriga, on üldise õiglase maailma skoor sellega madalam kui personaalse õiglase maailma skoor.

Hüpotees 2a-väitis, et mida kõrgem on subjektiivne heaolu, seda rohkem püüdlevad inimesed humanitaarse e idealistliku motivatsiooni väärtuste poole. 2b-väitis, et mida madalam on inimeste subjektiivne heaolu, seda enam püüdlevad nad materialistliku orientatsiooni väärtuste poole. Selle hüpoteesi püstitamisel lähtusin eeldusest, et kui subjektiivne heaolu on seotud ekstravertsuse ja sotsiaalsusega, mis on vastavalt seotud prosotsiaalsete ja avatus muutustele piirkonna väärtustega, mis mõlemad vastavad idealistliku motivatsiooni väärtustele, siis järelikult inimesed, kes neid väärtusi rohkem hindavad, peavad ka oma subjektiivset heaolu kõrgemaks. Lisaks toetusin Maslow vajaduste hierarhiale, mille puhul võtsin aluseks loogika, et mida kõrgema vajaduseni on inimene jõudnud, seda kõrgem on tema subjektiivne heaolu. Samuti toetusin tähelepanekule, et kuigi jagunemine ei ole absoluutne, siis seostuvad kõrgemate vajadustega rohkem humanitaarse motivatsiooni väärtused, samas kui madalatega seostuvad materialistliku motivatsiooni väärtused. Hüpotees 2a puhul olulist seost ei ilmnenu, seega hüpotees ei leidnud kinnitust. Hüpotees 2b puhul oleks oodanud negatiivset korrelatsiooni, mida ei ilmnenu. Kuigi seos oli tugevam kui humanitaarsete väärtuste ja subjektiivse heaolu vahel, ei olnud seegi seos tugev ega statistiliselt oluline ning seega ei leidnud ka hüpotees 2b kinnitust.

Põhjus, miks antud hüpoteesid ei leidnud kinnitust, võib olla selles, et eestlaste seas on antud mudelis toodud väärtused nii suure osas ebaolulised (näiteks religioon tõenäoliselt eestlaste seas ei ole väga oluline väärtus), et korrelatsioonanalüüsis seost ei ilmne (vastatud keskmiste

variantidega). Kuna mudeli valiidsus on eestikeelse versiooni puhul praegu veel testimata, nõuab see küsimus edasisi uuringuid.

Kolmandaks väitsin, et (3a) mida õiglasemana näevad inimesed oma personaalset maailma, seda enam on nad orienteeritud sotsiaalsetele väärtustele; (3b) mida õiglusetumana näevad inimesed oma personaalset maailma, seda enam on nad orienteeritud personaalsetele väärtustele. Hüpoteesi 3a puhul lähtusin eeldusest, et inimesed, kes näevad maailma õiglasemana, püüavad oma sellekohast hüpoteesi tõestada, nad käituvad ise sotsiaalselt kasulikumana ja on konservatiivsemad ning näevad sellisena ka inimesi, kes omakorda näevad maailma õiglasemana. See hüpotees leidis ka kinnitust. Juba mainitud põhjustel on see tulemus loogiline. Kui inimesed näevad maailma õiglasemana, tunnevad nad ennast selles turvalisemalt ning julgevad olla sotsiaalsemad. Teisalt on eeldus, et maailm on õiglane, alati ohus ning selle säilitamiseks on vaja käituda vastaval viisil – järgida traditsioone ja reegleid ning püüda ise käituda õiglaselt.

Hüpotees 3b puhul võtsin aluseks selle, et kui maailma õiglasena tajuvad inimesed tunnevad ennast selles turvaliselt ning hästi ja julgevad sellega seoses olla sotsiaalsemad, siis peaks olukord olema vastupidine nende puhul, kes maailma õiglaseks ei pea. Ehk inimesed, kes peavad maailma õiglusetuks, keskenduvad enda selle eest kaitsmisele. Lähtuvalt sellest eeldaks personaalse õiglase maailma ja personaalsete väärtuste vahel negatiivset korrelatsiooni: mida õiglusetum maailm, seda enam püüdlevad inimesed personaalse orientatsiooni väärtuste poole, mis pakuvad turvatunnet. Korrelatsioonanalüüsist sellist tulemust ei tulnud, seega hüpotees 3b kinnitust ei leidnud. Põhjuseks võib olla see, et inimesed, kes tajuvad maailma väga õiglusetuna, hindavad üldse kõiki väärtusi väga madalalt ning seetõttu ei ilmne ka seost. Samuti võib põhjuseks olla eelpool mainitud eestlastepoolne võimalik ükskõiksus Gouveia mudelis esindatud väärtuste osas. See võib seletada ka väikest korrelatsiooni personaalse õiglase maailma ja sotsiaalsete väärtuste vahel.

Regressioonanalüüsi tulemused on kooskõlas hüpoteesi 3a tulemustega. Väärtused, mis panustavad sellesse, et inimene maailma õiglasemana tajuks, on kuuluvus, usklikkus, traditsioonid, emotsioonid ja ilu. Kuuluvus, usklikkus ja traditsioonid, on sotsiaalse orientatsiooni väärtused. Eriti oluline on traditsioonide väärtus (mõjutab nii personaalse kui üldise õiglase maailma tajumist), mis on ka üks keskseid omadusi inimeste puhul, kes maailma väga õiglasena tajuvad. Põhjuseks, miks emotsioon mõlemal juhul oluliseks väärtuseks on, võib olla see, et inimesed, kes tajuvad maailma õiglasemana, tunnevad ennast

selles turvalisemana ja on julgemad oma emotsioonide läbielamisel ja väljendamisel. Inimesed, kes peavad maailma väga ebaõiglaseks kohaks, võivad küll kogeda palju (negatiivseid) emotsioone, aga kuna nad niikuinii õiglust ei näe, on nad oma emotsioonid alla surunud, kuna nad kas ei julge oma emotsioone väljendada või ei näe sellel mõtet.

Huvitav on tulemus, et ilu on seotud personaalselt õiglase maailmaga, samuti see, et nii ilu kui kuuluvus on õiglase maailma tajumisega seotud negatiivselt. Ilu negatiivse seotuse põhjuseks võib olla see, et inimesed seovad seda väärtust enda isikliku iluga ning mida vähem nad oma maailmas sellele rõhku panevad, seda õiglasemana nad maailma enda jaoks näevad. Kuuluvuse negatiivne seos võib tekkida sellest, et inimesed, kelle kuuluvusvajadus on liiga suur, ei suuda seda vajadust rahuldada. Neile tundub, et maailm on ebaõiglane, kuna nad ei tunne ennast piisavalt seotuna teistega. Nagu ka ilu väärtus, vajab ka see nähtus edasist uurimist. Ka selle tabeli puhul tuleb arvesse võtta seda, et mudel ei ole eesti valimil valideeritud.

Väärtuste otsene seos subjektiivse heaolu ja õiglase maailmaga on teema, mida on vähe uuritud. On küll viidud läbi uuringuid väärtuste seostest isiksuseomadustega ja omakorda nende seostest subjektiivse heaolu ja õiglase maailmaga. On uuritud ka väärtuste seoseid eelmainitutelega, kasutades erinevaid vahendajaid, kuid otseseid seoseuuringuid on väga vähe, kui üldse. Samas on teema oluline. See, kuidas maailmatunnetus ja inimeste väärtused on omavahel seotud ning üksteist mõjutavad, ütleb palju selle kohta, kuidas kujunevad inimeste arusaamad ja vaated maailmale. Õnnestus leida positiivne seos subjektiivse heaolu ja õiglase maailma vahel, samuti personaalse õiglase maailma ja sotsiaalsete väärtuste vahel. Ülejäänud hüpoteesid kinnitust ei leidnud. Nagu juba mainitud, võib selliste tulemuste põhjuseks olla see, et mudel on eestlaste peal testimata ning ei suuda arvesse võtta eestlaste rahvuslikke iseärasusi seoses väärtustega. Igal juhul on tulemused huvitavad, minu jaoks ootamatud, ning nõuavad kindlasti edasist uurimist, nii seoses Gouveia funktsionaalse väärtuste teooria, kui ka väärtuste ja subjektiivse heaolu ning õiglase maailma seoste osas.

Kirjanduse loetelu

Ardila, R., Gouveia, V.V., Medeiros, E. D. (2012). *Human values of colombian people. Evidence for the functionalist theory of values*. Revista Latinoamericana de Psicología, 44, 105-117.

Dalberd, C. (1999) *The World is More Just for Me than Generally: About the Personal Belief in a Just World Scale's Validity*. Social Justice Research, 12, 79-98

Feather, N. T. (1991) *Human Values, Global Self-Esteem, and Belief In a Just World*. Journal of Personality, 59, 83-107.

Fischer, R., Milfont, T. L., Gouveia, V. V. (2011). *Does Social Context Affect Value Structures? Testing the Within-Country Stability of Value Structures With a Functional Theory of Values*. Journal of Cross-Cultural Psychology, 42, 253–270.

Furnham, A. (2003) *Belief in a just world: research progress over the past decade*. Personality and Individual Differences, 34, 795–817

Gouveia, V. V. (1998). *The nature of individualist and collectivist values: A within and between cultures comparison [in Spanish]*. Unpublished doctoral dissertation. Spain: Complutense University of Madrid.

Gouveia, V. V., Milfont, T. L., Guerra, M. V. (2014). *Functional theory of human values: Testing its content and structure hypotheses*. Personality and Individual Differences, 60, 41–47.

Haslam, N., Whelan, J., Bastian, B. (2009) *Big Five traits mediate associations between values and subjective well-being*. Personality and Individual Differences, 46, 40–42.

Lerner, M., Miller D. T. (1978) *Just World Research and the Attribution Process: Looking Back and Ahead*. Psychological Bulletin, 85, 1030-1051.

Maslow, A. H (1943) *A Theory of Human Motivation*. Psychological Review, 50, 370-396

Nuudelman, G (2013) *The Belief in a Just World and Personality: A Meta-analysis*. Social Justice Research, 26, 105-119

Pavot, W. Diener, E. (1993). *Review of the Satisfaction With Life Scale*. Psychological Assessment, 5, 164-172

Realo, A (2007) *Juhendaja personaalne kirjavahetus*.

Schaafsma, J. (2013) *Through the lens of justice: Just world beliefs mediate relationships between perceived discrimination and subjective well-being*. *International Journal of Intercultural Relations*, 37, 450-458.

Schmitt, M. (1998). Methodological strategies in research to validate measures of belief in a just world. In L. Montada & M. Lerner (Eds.), *Responses to victimizations and belief in the just world* (pp. 163–173). New York: Plenum

Schwartz, S, H., Rubel, T. (2005) *Sex Differences in Value Priorities: Cross-Cultural and Multimethod Studies*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 1010-1028.

Zukerman, M. (1975) *Belief in a Just World and Altruistic Behavior*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 31, 972-976.

Testé, B., Perrin, S (2013) *The Impact of Endorsing the Belief in a JustWorld on Social Judgments. The Social Utility and Social Desirability of Just-World Beliefs for Self and for Others*. *Social Psychology*, 44, 209-218.

Wolfradt, U., Dalbert, C. (2003) *Personality, values and belief in a just world*. *Personality and Individual Differences*, 35, 1911–1918.

Väärtuste, subjektiivse heaolu ja õiglase maailma omavahelised seosed

Käesolevaga kinnitan, et olen korrektselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

Elise Nemliher